

ВЧИТЕЛЬ І НАРОДНА ПЕДАГОГІКА

Творчість і сама особистість Василя Олександровича Сухомлинського до цього часу викликають суперечки спеціалістів з педагогіки. Одні взагалі відмовляють Василю Олександровичу у званні великого педагога, вбачаючи в ньому звичайного вчителя і директора рядової сільської школи. Другі вважають В. Сухомлинського апологетом радянської педагогіки і комуністичного виховання молоді, досягнення якого були надмірно роздуті радянською пропагандою. Треті вважають Василя Олександровича творцем або щонайменше одним з творців української педагогіки в сучасних умовах.

Життя і творчість В. Сухомлинського настільки багатогранні, що суперечки про нього можуть тривати ще довго. Ми коротко розглянемо лише одну грань спадщини Василя Олександровича, його праці, присвячені вчителю.

В. Сухомлинський дуже багато писав про те, яким повинен бути вчитель сучасної школи. Це і величезна працездатність, і любов до дітей, і натхнення у праці, і вміння знайти підхід до кожного учня, і вміння знайти в кожному учню щось хороше, що стане опорою вчителю у вихованні, і велика робота з морального, етичного, естетичного виховання учнів, і пробудження в учнів любові до праці, і ще багато чого. Однак, найбільш цінним у роботах Василя Олександровича є те, що всі ці риси вчителя він зумів зв'язати в цілісну систему. І ця система виявилась надзвичайно життєздатною через те, що базувалась на традиціях української народної педагогіки.

Традиційна українська педагогіка основну роль у вихованні дитини відводила родині, сім'ї. Вчитель давав дитині ті знання, які не могли дати батьки, тобто його роль у вихованні була допоміжною. З середини ХХ століття у житті українського суспільства відбулись кардинальні зміни. Батько і мати протягом дня зайняті на роботі поза домом, старше покоління (бабусі і дідуся) часто живуть окремо, і більшість часу спілкування дитини з іншими членами родини відсутнє. А коли родина збирається разом (ввечері або у вихідні дні), то у дитячій і дорослих мало спільних тем для розмови – дитина не бачила, як працюють батьки, а батьки не завжди розуміють шкільні проблеми дитини.

В цих умовах різко зростає виховна роль школи, яка втілюється в особистості вчителя. І заслуга Василя Олександровича в тому, що він був одним з перших, хто помігши цю проблему і наполегливо став працювати над її вирішенням. І особливо велика заслуга В. Сухомлинського в тому, що він не обмежився теоретизуванням, а створив ефективну систему виховання

репродуктивну роботу, без результатів якої, доведених до автоматизму виконання, даліше просування вперед неможливе. Він відзначав, що "нерідко учень виявляється безсильним перед алгеброю лише тому, що не осмислив складу натурального ряду чисел, не осмислив настільки, щоб не задумуватись більше над елементарними речами, а всі сили свого розуму спрямувати на абстрактне мислення. Як читання не може стати напівавтоматичним процесом, якщо дитина багато разів не прочитала складів, з яких утворюються слова, так і абстрактне математичне мислення залишається для учня книгою за сімома печатками, якщо він не запам'ятав десятки, сотні прикладів, над якими люди у повсякденній практиці ніколи не задумуються, тому що відповіді на ці приклади запам'ятались назавжди" [Т. III, 172].

Реаліст і романтик, В.О.Сухомлинський вважав, що коли учень читає тільки підручник, якщо все робиться тільки для того, щоб весь час він втрачав на підготовку обов'язкових уроків, навчання стає для нього ненависним тягарем. Звідси і "вузлики знань", і "кімната думки", і "школа радості", і "гармонія трьох речей – треба, важко і прекрасно" [Т. V, 575]. Романтикою дишає і кожна задача з книги "Серце відаю дітям" [Т. III, 147 – 150], крім математичного неучи ще і пізнавальний, моральний заряд.

1. "Соколи і дуби". Прилетіли соколи. сіли на дуби. Якщо по одному сядуть на дуб, то лишиться один сокіл, якщо по два, то лишиться один дуб. Скільки всього соколів і скільки дубів?

2. "На насівську". Два хлопчики пасли овець. Якщо перший віддасть другому одну вівцю, то в них буде порівну. Якщо другий віддасть першому вівцю, то в першого буде овець в два рази більше, ніж у другого. Скільки овець було в кожного пастуха?

3. "Голови й ноги". У дворі ходять кури і скачуть кролики, всього 10 голів і 24 ноги. Скільки всього кроликів і скільки курей?

4. Три брати косили сіно. Околудні вони лягли спочити під дубом і заснули. Сестричка принесла їм обід: суп, хліб і по кілька яблук кожному, поставила вузлик з обідом і пішла додому. Прокинувся старший брат, побачив яблука. Розділив їх на 3 частини, але із своєї частини з'їв не всі, одне залишив улюбленцеві – наймолодшому. Ліг і знову заснув. Прокинувся середній брат, він не знав, що старший уже з'їв декілька яблук. розділив яблука на 3 частини, та із своєї частини теж з'їв не всі – залишив одне молодшому братові – наймолодший був ласун. Прокинувся, нарешті, наймолодший брат. Бачить – 7 яблук у вузлику. Думас: як же їх поділити на 3 частини? Думав дуже довго, ніяк не міг придумати, аж поки брати не прокинулись, тоді все і з'ясувалось. Скільки яблук принесла сестра братам?

Література

дітей. Нехай спочатку окремі елементи системи створювались інтуїтивно, шляхом спроб і помилок, нехай педагогічній системі не завжди вистачало стрункого теоретичного обґрунтування. Однак, педагогічна система В. Сухомлинського була створена, успішно діяла і до цього часу є зразком для наслідування.

Головною складовою частиною системи виховання дітей стала особистість вчителя. Основою роботи вчителя стало налагодження зв'язку між сім'єю і школою, щоб вписати роботу школи в українську народну педагогіку. Тому робота вчителя є дуже складною і багатогранною. Розглянемо деякі з цих граней.

Перша грань. Основою української народної педагогіки є спільна праця батьків і дітей, коли діти засвоюють від батьків прийоми праці. Отже вчитель у навчальній діяльності повинен працювати разом з дітьми, а не виступати в ролі "многомудрого і непогрішмого" інструктора. В спільній праці діти набагато швидше і якісніше здобувають знання й уміння. Уроки в школі будувались як спільне дослідження навчальних проблем, а не як набридливе завчання параграфів підручника. Окрім навчання в Павлівській школі вчителі разом з учнями саджали і доглядали сади й виноградники, працювали на колгоспних полях, вивчали і ремонтували сільськогосподарську техніку. Вчителі у цій праці виступали як мудрі наставники, що шедро ділилися з учнями секретами майстерності і щиро раділи, коли майстерність учнів починала перевершувати їх власну.

Друга грань. В сім'ї батьки добре знають особливості кожної дитини, її здібності, нахили, характер, уподобання, і кожну дитину навчають і виховують по різному. У Павлівській школі навчання починалось з вивчення вчителями особистості кожного учня. Педагоги керувались простою мудрістю – не буває безталанних учнів, є вчителі, що не можуть віднайти захоплення учня, його привабливі сторони. Школа представляла учням широкий спектр діяльності (технічні гуртки, художня самодіяльність, агрономічна робота, тощо), де міг розкритись талант кожного учня. А учень, в якого прокинулася цікавість до якоїсь діяльності, почне зростати і в інших аспектах.

Третя грань. В сім'ї діти бачили, як працюють їх батьки, розуміли труднощі і необхідність їх праці. Учні В. Сухомлинського після уроків, під час канікул, виконували ту ж роботу, що й їх батьки: працювали в полі, доглядали худобу, збирали врожай. Учні бачили, як нелегко доводиться працювати їх батькам, і цим зростала повага дітей до батьків. Одночасно учні ставились до роботи творчо, вона ще не встигала перетворитись для них на тягар. І учні з дитинства звикали знаходити в будь-якій роботі елементи творчості, шукати досконаліші шляхи. В цій роботі вчителі ставали своєрідними заміниками батьків, вели учнів нелегкими дорогами селянської

праці. І вчителі в цій праці весь час шукали нові дороги, експериментували, прищеплюючи учням любов до творчості. Авторитет вчителя вимірювався не красивими словами, а діяльністю.

Четвертою гранню стала турбота членів родини один про одного. В сім'ї люди піклуються про своїх близьких, намагаються зробити їм приємне, чимось віддячити за турботу про себе. В Павлівській школі діти також турбувались про своїх батьків. На честь матерів висаджували сади, влаштували свята і концерти, допомагали працювати в колгоспі. І батьки турбувались, як допомогти учням і школі – поділитись прийомами праці, разом з учнями посадити сад чи квітник. Вчитель весь час був разом з учнями у праці і відпочинку, підказував ідеї, допомагав організовувати свята. В разі труднощів у окремого учня вчителі і самі організовували допомогу, і спонукали дітей допомагати своїм товаришам.

П'ята грань. Батьки намагаються не зашкодити своїй дитині, вони її люблять і бажають для неї найкращого. Вчителі також виконують заповідь "не нашкодь", але це не означає, що дітей турботливо оберігають від труднощів. Навпаки, дітей вчать долати посліпні перешкоди в навчанні і праці, щоб виховати мужність, наполегливість, терплячість, які залишаться з учнями у дорослому житті. Вчителі також не допускають насмішок з учнів, знущань з боку інших дітей і самих себе, щоб необережним словом чи ділом не зламати не зміцнілу душу дитини.

Шоста грань. Пробудження почуттів. Діти повинні розуміти красу природи, слова, пісні, музики. Дитина лише тоді стане людиною, коли її почуття пробудяться, коли вона не на словах, а на ділі зрозуміє різницю між добром і злом, між правдою і кривдою, красою і потворністю. Цьому і вчить дітей вчитель – уроки на природі, твори учнів на вільну тему, концерти, співи. І учнів вчать говорити і спікати від серця, а не так, "як потрібно". У праці учнів також вчать краси – краси досконалої праці. Щоб не робили учні – вчилися, працювали в полі, ремонтували трактор, виготовляли технічні моделі – в усьому має бути довершеність.

Можна виділити ще багато граней, але це вже буде темою окремого масштабового дослідження. Головним є те, що всі риси вчителя, які вимагав від нього Василь Олександрович, служили саме налагодженню зв'язку між школою і батьками, дитиною і вчителем: любов до дітей, педагогічний такт, майстерність, вміння повести дитя за собою.... І досягли успіху ті послідовники ідей В. Сухомлинського, хто розглядав вимоги до вчителя в комплексі, хто розумів, якій меті повинен служити вчитель.

В роботах Василя Олександровича постійно говориться про комуністичну мораль, про ралінське виховання, про відданість комуністичній партії і радянському уряду. Інакше і не могло бути, адже великий педагог був сином свого часу. Однак педагогічна система

Павлівської школи успішно діє і в сучасних умовах, оскільки ґрунтується на вічних, найкращих традиціях української народної педагогіки.

На основі сказаного можна стверджувати, що В. Сухомлинський продовжив найкращі традиції української педагогіки, здійснивши успішну спробу зробити з вчителя достойного помічника батькам у вихованні дітей. І не його вина, що не кожен учитель за дипломом виявляється дійсно гідним цього високого звання.

Література

1. Сухомлинський В.О. Суспільство і вчитель. / Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. Статті. К.: "Рад. школа", 1977. – С. 108-122.
2. Сухомлинський В. О. Учитель і діти. / Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. Статті. К.: Рад. школа. 1977. – С. 195-203.

Н.А.Олійник, викладач

В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ПРИРОДУ ЯК ДЖЕРЕЛО НЕВИЧЕРПНИХ ЗНАНЬ

Важливим завданням освіти є формування покоління всебічно розвинутих, свідомих громадян, гідних прийдешньому суспільству. Саме від них залежить яким йому бути. Сьогодні ми все частіше звертаємося до своєрідної спадщини і самобутнього практичного досвіду В.О.Сухомлинського, які осяяні сонячним теплом, гуманністю, щирістю.

Одним з важливих методів виховання В.О.Сухомлинський вважав виховання дітей природою. Василь Сухомлинський відзначав, що перш, ніж відкрити книжку, діти повинні прочитати сторінки найпрекраснішої книги в світі – книги природи, бо вона подорожує у природу є уроком мислення, уроком розвитку розуму. Розвиток мислення та мови – ось про що в першу чергу піклувався педагог. Природа стає для дитини безпосереднім міридом цінностей, багатим джерелом емоційних, естетичних і духовних багатств. Тому Василь Олександрович називав природу джерелом невичерпних і різноманітних знань. Глибоке вивчення природних явищ він радив здійснювати за завчасно продуманим планом цільових прогулянок на галявину, квітник, город, де діти радо зустрічалися з деревами, квітами, травичкою, птахами, тваринами, комахами, сонцем, водою. Школу радості, Школу під голубим небом, Школу мислення і розвитку дітей В. Сухомлинський розгортає на природі [2].

Розділ "Школа радості" з книги "Серце віддаю дітям" є як для дошкільного працівника, так і вчителя початкових класів науково обґрунтованим варіантом реалізації виховної мети засобами природи [3]. Тут

педагог знайде для себе програму конкретної діяльності, за якою дитині необхідно надати можливість побачити всі барви природи, навчити слухати її, розуміти і берегти все живе, черпати сили у чистого неба, у лагідного сонечка, у свіжого повітря та ін. Це сприятиме розвитку органів відчуттів і естетичному вихованню дітей, розвитку мислення, розширює їхній кругозір. Необхідно розбудити в дитині художника, допомогти краще відчувати неповторну красу навколишньої природи, звернути увагу на те, чого досі діти не помічали: тихий шепіт листя, аромат прозорого повітря і т.д.

Наступним кроком має стати висловлення їхнього ставлення до краси навколишнього світу, відшукування потрібних епітетів, порівнянь, пестливих слів для опису побаченого. Тим самим здійснюється значна словникова робота з дітьми. Перші уроки грамоти також проводилися під голубим небом, де діти знайомилися з літерами і предметами, такими схожими на них. Так, послухавши, як розмовляє жук і роздивившись кількість його ніг, діти на все життя запам'ятали літеру Ж, таку схожу на жука.

Спілкування з природою допомагає розвивати уяву дітей. Сама природа дитячого мислення схильна до творчості, але потрібно пам'ятати, що "Творчість не приходить до дітей з якогось натхнення. Творчості треба вчити" [3, 206], в цьому ї повинна бути допомога вихователя, який сам повинен володіти словесною творчістю. Сам Василь Олександрович був автором багатьох творів-мініатюр, казок [2], багатьох за змістом, які використовував у роботі з дітьми і в яких зміг передати поетичність природи, емоційність, багатогранність почуттів і думок.

Казка, за переконанням педагога, друг і вчитель дитвори, допомагає їм краще пізнати світ, робить їх добрішими, людянішими, викликає бажання бути схожими на позитивних персонажів казок. Тому у своїх працях В.О.Сухомлинський підкреслював невичерпні можливості казки для розвитку уяви, образності мислення і мови дитини, для емоційного, розумового, морального, естетичного виховання дітей й самовиховання почуттів. Та головне педагог вбачав у тому, щоб діти вчилися самостійно створювати казки для збагачення власного словникового запасу, правдивої побудови речень, послідовної розповіді.

Широкий простір для продовження казки дають ескурсії в природу, бо сприйняття навколишнього світу, краси рідної природи у дітей досить гостре й активне. Складати казки можна про все: вірив, рослини, сонечко, ліс, хмарки тощо. Бо "казка не образно кажу, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Вони творять її... Які правдиві, точні, художньо виразні образи творять діти, настільки яскрава, барвиста їхня мова" [3, 33]. Багаторічний досвід роботи В.Сухомлинського в Павлівській школі показав,

УДК 37(09)
ББК Ч 33 (4 Укр)
Г 94

Гуманістичні ідеї педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського.
Матеріали вузівської науково-практичної конференції, присвяченої
85-річчю від дня народження видатного педагога / За ред.
І.В.Зайченка. – Чернівці, 2003. – 114с.

Редакційна рада:

Делович В.М., Дятлов В.О. (голова), Зайченко І.В. (відп. ред.),
Кобко Л.М. (заст. гол.), Олійник Н.А., Рудник А.В.

Комп'ютерна верстка: О.М.Кузьменко